

*Əliyeva Zabilə Səməd qızı, müəllim,
Bakı Biznes Universiteti,
Email: zabila.aliyeva@gmail.com*

DİL AMİLLƏRİ

Müasir qloballaşma şəraitində dilin inkişaf meyillərini şərtləndirən amilləri üzə çıxarmaq, onun təsir etdiyi faktorları müəyyənləşdirmək hər bir tədqiqatçıdan güclü bilik və bu məsələyə maraq kəsb edir. Bu baxımdan əminliklə demək olar ki, ölkəmizdə dil siyasətinə xüsusi diqqət yetirilir və bu amil ana dilimizin qloballaşma şəraitində hərtərəfli inkişafına geniş zəmin yaradır. Həç də təsadüfi deyildir ki, milli kimlik və hər bir azərbaycanlının milli-mənəvi dünyagörüşü və təbiəti Azərbaycançılıq ideologiyası əsasında, milli xarakter və dünyagörüşü ilə əlaqəli formalaşmışdır. Bu amil də müasir müstəqil Azərbaycanda Ulu öndər Heydər Əliyevin dahiyənə uzaqgörənliklə

müəyyənləşdirdiyi və bu gün Prezident İlham Əliyevin çağdaş dövrün tələblərinə uyğun inkişaf etdirdiyi dövlət dil siyasətinə əsaslanır. O da təsadüfi deyildir ki, bu gün ölkəmizdə hər kəs ünsiyyət, tərbiyə, təhsil və yaradıcılıq imkanlarını sərbəst, doğma ana dilində istifadə etmək hüququna malikdir. Bu siyasət imkan verir ki, Azərbaycanda dil amilləri daim nəzarətdə saxlanılsın, müxtəlif dillərin sərbəst və bərabər inkişafı təmin olunsun. Eyni zamanda, dilin qorunması və inkişafı ilə bağlı ünvanlı proqramlar həyata keçirilsin. Azərbaycanda dil amillərinin inkişaf tendensiyasının müasir qloballaşma dövrünün tələblərinə uyğunlaşdırılması dili və kommunikativ enerji resurslarının potensialını təşkil edən bütün komponentlərin həyata keçirilməsi üçün müəyyən şərait yaradır.

Bununla belə, hesab edirik ki, müasir şəraitdə Azərbaycanda dil amilləri nəzərə alınmaqla və buna müvafiq elmi-nəzəri baxımdan əsaslandırılmış dil siyasətini obyektiv olaraq formalaşdırmaqdan ötrü gələcəyə istiqamətlənən mükəmməl bir konsepsiya hazırlanmalıdır. Həmin konsepsiya həm linqvistika elmini, həm dilin tədrisinin çağdaş səviyyəsini, həm də sosial faktorları, bununla yanaşı, dövlətin strateji maraqlarını nəzərə almalı, başqa sözlə, bu günün tələbləri ilə səsleşməlidir. Bu konsepsiya yaxın və uzaq gələcəyi də diqqətdə saxlamalı, dilimizin və dilçiliyimizin inkişafı haqqında müstəqillik illərində dövlətin qanun, sərəncam və proqramlarında əks olunan əsas tezisləri özündə ehtiva etməlidir.

Fikrimizcə, bütün bunlara nail olmaq üçün Azərbaycanda dil xəritəsi yaradılmalıdır. Çünki bu, qloballaşma şəraitində çox vacib məsələlərdəndir. Faktlara müraciət etsək bunun üçün münbit şəraitin olduğunu görürük. Məsələn, Azərbaycanın qonşuluğunda yerləşən Rusiya Federasiyasının Şimali Qafqaz və Dağıstan bölgələri müxtəlif dil zənginliyi və etnik dil müxtəlifliyi ilə fərqlənir. Onu da nəzərdən qaçırmamalıyıq ki, mədəni-ticari əlaqələr orada yaşayan xalqlarla azərbaycanlılar arasında geniş yayılıb. Etnik dilin zənginliyi ilə seçilən Azərbaycanın Qax, Zaqatala, Balakən və sair bölgələrinin sakinlərinin də danışdığı mədəniyyətinə bunlar təsirsiz ötüşmür. Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir və təbii ki, ölkəmizin ərazisində bu dil əsas ünsiyyət vasitəsidir.

Azərbaycan dili həm də davranış dilidir. Ölkəmizin ərazisində məskunlaşmış etnik qruplar, sərhəd bölgəsində yaşayan xalqlar da Azərbaycan dilindən davranış dili kimi də istifadə edə bilirlər. Məsələn, Gürcüstanın Borçalı mahalında yaşayan azərbaycanlıların dövlət dili gürcü dilidir, orada Azərbaycan dili onların ana dili olsa da, ünsiyyətdə gürcü dili onlar üçün davranış dili kimi müəyyənləşdirilir. Bu baxımdan Azərbaycan ərazisində yaşayan bütün etnik qruplar üçün Azərbaycan dili həm dövlət dilidir, həm də müxtəlif azlıqların nümayəndələri öz aralarında Azərbaycan dilindən davranış dili kimi istifadə edirlər.

Məlum olduğu kimi, qloballaşma prosesi tarixə daha yeni bir eranın başlanması kimi daxil olub. Belə bir şəraitdə inteqrasiya bir çox hallarda artan və genişlənən xətt üzrə baş verir. Bu gün başqa sahələrdə olduğu kimi, dil amillərində də əsas üstünlük vahid beynəlxalq dil olan ingilis dilinə verilir. Başqa cür ifadə etməli olsaq, müasir qloballaşma şəraitində amerikan-ingilis düşüncə tərzini və ingilis dili kommunikativ cəhətdən aktualıq kəsb etməyə başlayır. Şübhəsiz, belə bir şəraitdə Azərbaycanda dövlət dili amilini daim diqqətdə saxlamaq tələb olunur.

Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Sərəncamında deyilir ki, həyatın, varlığın forması olan dil amilləri, dil siyasəti Azərbaycanda yeni inkişaf pilləsinə qədəm qoymuşdur. Dil amilləri hazırkı qloballaşan dünyada dəyişkən xarakter daşıyır. Dünyada gedən integrasiya proseslərini nəzərə alsaq, Azərbaycanda gənc nəsəl dil amillərinin əhəmiyyətinin aşılınmasının bu işin təkmilləşməsinə güclü təkan verdiyini görə bilərik. Qloballaşmanın indiki mərhələsində dilimizdə ənənə və yenilik özünü göstərməkdədir. Başqa sözlə desək, Azərbaycanda yeni dil siyasətinin təkmilləşdirilməsi sahəsində xeyli işlər görülür. Amma təəssüf ki, bəzən Azərbaycan dili xarici dillərin təsir dairəsinə düşərək böyük təhlükə ilə üzləşir. Bu baxımdan hesab edirəm ki, qloballaşma şəraitində dilimizin daha çox qayğıya və müdafiəyə ehtiyacı vardır. Ona görə də çalışmalıyıq ki, dilimizdə insan ölçüsü, insan amili qorunsun. Qeyd olunduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir və həmin dövlətin ərazisində bu dil əsas ünsiyyət dilidir.

İnternet resursları və Azərbaycan dili xüsusi qanun və qaydalar ilə fəaliyyət göstərir. E-maillərin dili təkmilləşir. Mədəniyyətlər mühüm dil məkanında inkişaf edir. Bununla belə, Azərbaycanda yaşayan xalqlar öz dilini də qorumağa can atır və bu milli dilin etnosiyasi inkişafının gələcəyini və öz xalqının yaşayış ərazisindəki statusunun təmin olunmasına çalışır. Bu bölgələrdə aparılan dil siyasəti isə bir qədər kortəbii xarakter daşıyır. Dil haqqında proqramların tələblərində demokratikləşmə yolunda onların istəkləri, milli və bəşəri dəyərlərin qoruması kimi dəstək və konsolidasiya vardır. Hazırda Rusiya Federasiyasının Dağıstan Respublikasının ərazisində hər bir xalqın dil suverenliyinin təmin edilməsi, milli dilin tətbiqi dil siyasətinin siyasiləşdirilməsi və milliləşdirilməsi mühüm element kimi görünməkdədir. Ona görə də bu azlıqda yaşayan dillərin reytingi xeyli azalmaq üzrədir. Bunun səbəbləri çoxdur (milli dildə dərslərlərin və digər tədris vəsaitlərinin olmaması, məktəblərin zəif resurs bazarı və s.). Bu səbəbdən də həmin ərazilərdə insanlar öz doğma ana dilinin mənimsənilməsinə heç bir maraq nümayiş etdirmir. Öz növbəsində, etnik və konservasiya parametrləri də doğma ana dilinin qorunması ilə bağlı formalaşır. Son illərdə dilin vəziyyətində əmələ gələn dəyişikliklər təhsil sisteminə, milli kimliyə və ana dilinin tanınmasına öz mənfi təsirini göstərir. Müstəqil Azərbaycan Respublikasında isə əksinə dil amillərinin vəziyyəti, dil situasiyası unikaldır. Bu səviyyəni qoruyub saxlamalı və daha da inkişaf etdirməliyik. Başqa sözlə, müasir dil siyasətinin bir xüsusiyyəti də çağdaş cəmiyyəti yeni reallıqlara uyğunlaşdırmaq üçün etnik dil və mədəniyyətləri də qorumağa imkan və şərait yaratmasıdır. Bu baxımdan dünyada gedən integrasiya prosesləri nəzərə alınmalıdır. Buna görə də müxtəlif lüğətlərin elektron versiyasının hazırlanması qloballaşma şəraitində Azərbaycan dilinin yad təsirlərə müqavimət göstərməsində həlledici qaynaq kimi dəyərləndirilə bilər. Beləliklə, Azərbaycanda dil amillərinin vəziyyətini təhlil edib öyrəndikdən sonra dil siyasətini də müəyyənləşdirmək mümkündür. Araşdırmalar göstərir ki, müstəqillik illərində Azərbaycan Respublikasında dil amilləri xeyli dərəcədə dəyişmələri ilə xarakterizə olunur. Sosial inkişaf zamanın dəyişdirilməsinə uyğun olaraq ictimai-siyasi dəyişikliklər həmin vəziyyətə də öz təsirini göstərir.

Dil amillərini qorumaq üçün görülməli tədbirlər müəyyən edir ki, dil siyasəti səlahiyyətləri daxilində müxtəlif kommunikativ məqsədlər həyata keçirilir. Çoxmillətli

cəmiyyətdə yalnız dil siyasətinin xeyrinə işlər görülür. Müasir dil siyasətinin əsas xüsusiyyətlərindən biri çağdaş cəmiyyətin yeni reallıqlarına uyğunlaşmaqdır. Etnik dil və mədəniyyətləri qorumaq da qarşıda duran məsələlərdəndir. Bu baxımdan dünyada gədən integrasiya prosesləri nəzərə alınır, ölkədə gənc nəslin dil tədrisinin təkmilləşdirilməsi üçün ehtiyac olan işlər görülür. Dilimizin hüquqi, sosial-iqtisadi və mədəni statusu genişləndikcə o, ictimai funksiyaları da uğurla həyata keçirir, ana dilinin təhsili üçün bütün şərait yaradılır.

Beləliklə, Azərbaycanda dil hüquqlarının müdafiəsi və qorunmasını lazımi mədəni irsin bir hissəsi kimi qiymətləndirmək olar. Hökumət və qeyri-hökumət təşkilatlarının konstruktiv və ardıcıl işləri müasir dilimiz üçün bir şüurlu münasibətin formalaşmasını təmin etmiş, müstəqillik şəraitində öz xalqının milli mədəniyyətinə maraq, sosial proseslərin inkişafı Azərbaycanda da optimal və ahəngdar inkişafa yönəlmiş, yeni bir dil siyasətinin formalaşdırılması zərurətinə gətirib çıxarmışdır. Artıq bu prosesin real nəticələri özünü gündəlik həyatımızda göstərməkdədir.